

ייסוד הבנק וראשית פעולותיו

בנק ישראל הוקם ב־1 בדצמבר 1954).

תפקידי הבנק וסמכויותיו נקבעו בחוק בנק ישראל תשי״ד—1954 אשר פורסם בספר החוקים מס' 164 ביום ה' באלול תשי״ד (3 בספטמבר 1954).

בהודעה שנתפרסמה בילקוט הפרסומים מס' 373 מיום ג' בתשרי תשט״ו (30 בספטמבר 1954) מינה נשיא המדינה, בהמלצת הממשלה, את מר דוד הורוביץ נגיד הבנק.

בהתאם לסעיף 79 החליטה הממשלה, באישור ועדת הכספים של הכנסת, כי כל סעיפי החוק, פרט לסעיף 78, יכנסו לתוקפם עד לתאריך פתיחת הבנק. כמו כן החליטה הממשלה, בהתאם לסעיף 69, להעביר לנגיד הבנק את הסמכויות לפעי סעיפים 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11 לפקודות הבנקאות 1941.

בחודש היחיד לפעולתו בשנת 1954, החל הבנק לקבל על עצמו בהדרגה את מילוי תפקידיו. דבר זה לא היה אפשרי אלמלא נעשו ההכנות הדרושות לכך בטרם נפתח הבנק. ראשית פעולותיו של הבנק, וכן קווי הפעולה העיקריים שלו במידה שהיה סיפק בידיו לקבעם בשנת 1954, יסקרו בקצרה להלן.

הוצאת מטבע

עם הקמתו, קבל עליו בנק ישראל את תפקיד הוצאת המטבע, לאחר שקודם לכן נעשו הסדורים הטכניים הקשורים בכך. כל הנכסים וההתחייבויות של מחלקת ההוצאה של בנק לאומי לישראל בע״מ הועברו לבנק ישראל. המעות שבמחזור, אשר הוצאו על־ידי תאוצר, נכללו אף הן בהתחייבויות הבנק, וכנגדן קבל הבנק מן הממשלה שטר התחייבות מיוחד לכסוי המעות שבמחזור. אספקת המטבע למוסדות הבנקאיים נעשתה על־ידי הבנק במרכזו בירושלים ובסניפו בתל־אביב ואילו בחיפה נתמנה זמנית בנק לאומי לישראל בע״מ. סוכן הבנק לענין זה, הבנק עשה מאמצים להחשת תהליך המרת מעות הניר שהיו במחזור, במעות מתכת אשר הוטבעו במיטבעת ישראל.

בהכנות לבצוע תפקידי הוצאת המטבע נסתייע הבנק רבות בנסיונה ובמלוא עזרתה של מחלקת ההוצאה של בנק לאומי לישראל בע״מ, אשר מאז הקמת המדינה שימש סוכן הממשלה להוצאת מטבע.

בהתאם לסעיף 31, קבע הנגיד, בהתייעצות עם המועצה המייעצת של הבנק ובאישור הממשלה, את ערכם הנקוב, צורתם, תוכנם ושאר הפרטים של שטרי הכסף והמעות המשמשים הילך חוקי.

הסדר הנזילות של המוסדות הבנקאיים

קביעת שיעור הנכסים הנזילים שעל המוסדות הבנקאיים להחזיק כנגד התחייבויותיהם, בעיקר אלו שבצורת פקדונות, משמש אחד המכשירים העיקריים שבידי בנק מרכזי להשפעה על היקף האשראי הבנקאי, ובדרך זו — על היקף אמצעי התשלום.

לפני פתיחת הבנק, היו קיימות הוראות נזילות אשר הוצאו על-ידי הממשלה בהסכמת הועדות המייעצות לעסקי בנקאות ולענייני האגודות השיתופיות לאשראי. אף כי הוראות אלה לא היו מבוססות על סמכות חוקית, קיימו בדרך כלל המוסדות הבנקאיים הוראות אלה.

עם הקמת בנק ישראל, הוציא הנגיד, על פי הסמכות שניתנה לו בסעיף 49, הוראות שקבעו את שיעור הנכסים הנזילים שעל המוסדות הבנקאיים להחזיק ביחס לפקדונות. הוראות אלו זהות למעשה עם ההוראות שהיו קיימות קודם לכן, אולם הגדרת הנכסים הנזילים הורחבה והוכללו בהם גם יתרות המופקדות בבנק ישראל.

יתרות מוסדות בנקאיים

על פי הוראות הנזילות שהוציא הנגיד, חויבו המוסדות הבנקאיים להחזיק בצורת יתרות המופקדות בבנק ישראל לפחות 20 אחוז מן הנכסים הנזילים שעליהם להחזיק.

שעורי הרבית שבנק ישראל שילם על היתרות אשר מוסדות בנקאיים החזיקו היו כדלקמן:

(1) על 25 אחוז מהיתרה המינימלית שהם היו חייבים להחזיק לא שילם בנק ישראל רבית;

(2) על 75 אחוז מהיתרה המינימלית שילם בנק ישראל רבית של $1\frac{1}{4}$ אחוז לשנה;

(3) על כל סכום העודף על היתרה המינימלית שילם בנק ישראל רבית של 2 אחוזים.

בכדי להקל על המוסדות הבנקאיים את העברת היתרות הנזילות נקבע, כי את מחצית היתרה המינימלית עליהם להפקיד בבנק ישראל ב-9 בדצמבר 1954, ואת מחציתה השניה ב-9 בינואר 1955. למעשה, הגיע ב-31 בדצמבר 1954 סכום היתרות של המוסדות הבנקאיים בבנק ישראל ל-32 מיליון ל"י, שעה שסכום היתרות שהיו חייבים להחזיק בו היה כ-14 מיליון ל"י.

ייצוב היקף האשראי

בעת פתיחת בנק ישראל היו בתוקף הוראות על ייצוב היקף האשראי במוסדות הבנקאיים לפי רמתו ב-30 בנובמבר 1953 בתוספת 4 אחוזים, הוראות אלו ניתנו בשעתן על-ידי הממשלה. בהסכמת הועדות המייעצות לעסקי בנקאות ולענייני האגודות השיתופיות לאשראי.

עם הקמת בנק ישראל, נבחנה מחדש מדיניות האשראי והשפעתה על המשק. הבנק הגיע לכלל מסקנה, כי הגבלת האשראי היתה אחד הגורמים החשובים ליציבותם של המחירים והמטבע בשנת 1954 בהשוואה לשנים הקודמות, וכי שכרו של הישג זה לא יצא בהפסד צימצום הייצור. הבנק היה בדעה, כי הרחבת היקף האשראי עלולה להגביר במידה מרובה את סכנת האינפלציה ולהשפיע השפעה שלילית על מאזן התשלומים של המדינה. על כן המשיך בנק ישראל במדיניות ייצוב היקף האשראי בד בבד עם פעולות הגברת הכוונת האיותית. לצורך אחרון זה דן הבנק בביצוע נכיון-משנה של שטרות בהיקף מוגבל, למטרות של ייצור חיוני ושל ייצור מוצרי יצוא ותחליפי יבוא. צעדים נוספים לביצוע מדיניות זו — ובעיקר קביעת הכללים לנכיון-משנה — ננקטו בתחילת שנת 1955.

פיקוח על הבנקים ועל האגודות השיתופיות לאשראי

עם הקמת בנק ישראל, החליטה הממשלה כאמור לעיל להעביר אליו את הסמכויות לפי הסעיפים 3 עד 9 וסעיף 11 של פקודת הבנקאות 1941. מחלקת הפיקוח על הבנקים, הממונה על ביצוען של פקודה זו ושל הוראות הנוגעות למדיניות האשראי, הועברה ממשרד האוצר לבנק ישראל.

בהתאם לסעיף 69 החליטה הממשלה, כי ההוראות החלות על הבנקים על פי פקודת הבנקאות 1941 ועל פי חוק בנק ישראל תחולנה גם על האגודות השיתופיות לאשראי. בדרך זו הועבר הפיקוח על האגודות השיתופיות לאשראי, שהיה קודם לכן בידי רושם האגודות השיתופיות, לידי בנק ישראל.

פעולות הבנק כבנקאי וכסוכן פיסקלי של הממשלה

על פי סעיף 57(א) משמש בנק ישראל הבנקאי והסוכן הפיסקלי היחיד של הממשלה. בהתאם לכך, הוחל בהעברתם ההדרגתית של חשבונות הממשלה לבנק ישראל, וכצעד ראשון הועבר אליו בדצמבר 1954 החשבון הדביטורי הרגיל של הממשלה.

על פי סעיף 45 רשאי הבנק ליתן לממשלה מקדמות ארעיות למימון ההוצאות בסכום שלא יעלה על 20 אחוז מסך כל התקציב הרגיל. ב-31 בדצמבר 1954 הגיע סכום המקדמות לממשלה בבנק ישראל ל-11 מיליון ל"י.

ניהול מלוות המדינה

בהתאם לסעיף 57(ג), ממונה בנק ישראל על ניהול מלוות המדינה. עם הקמת הבנק הועבר אליו מינהל מלוות המדינה, אשר פעל קודם לכן במסגרת בנק לאומי לישראל בע"מ.

הסכמים מסחריים

עד להקמת בנק ישראל, שימש בנק לאומי לישראל בע"מ סוכן הממשלה לפעולות בנקאיות הכרוכות בעסקאות במטבע חוץ ובהסכמי מסחר עם מדינות אחרות. עם הקמה הבנק, הוחל בהעברה הדרגתית של פעולות אלו לבנק ישראל. בהסכם המסחרי החדש אשר נחתם בין ישראל לבין בולגריה בסוף דצמבר 1954, נתמנה בנק ישראל סוכן הממשלה לביצוע הסכם התשלומים בין שתי המדינות.

מחקר כלכלי

לצרכי עיצוב קווי פעולתו, עקב הבנק בהתמדה אחרי התפתחות המשק ע"י איסוף נתונים כלכליים וניתוחם, במיוחד בשטח המוניטארי. כן עסק הבנק במחקר בעיות כלכליות מיוחדות הנוגעות לתחומי פעולתיו.

ארגון ומנהלה

לפתיחת הבנק קדמו הכנות ארגוניות וטכניות מקיפות. נתקבל חבר עובדים שאומן בחלקו במוסדות אחרים, והותקנו המתקנים והציוד הדרושים.